

ТИПОЛОГІЯ ПИСЬМЕННИКІВ «КУЛЬТУРНОГО ПОГРАНИЧЧЯ»

Ланова Вікторія Володимирівна,

аспірантка

Одеського національного університету

імені І. І. Мечникова

victoria.lanova.17@gmail.com

orcid.org/0000-0002-8448-3884

Сучасний світ з його динамізмом та мобільністю впливає на картографію творчого простору, в межах якого особливе місце посідає покоління нових письменників «культурного пограниччя». Зберігаючи культурні коди, успадковані ними під час народження, вони продукують якісно новий тип творчості, який є більш відкритим стосовно зовнішніх чинників та максимально інклюзивним з точки зору світоглядних орієнтирів.

Мета – описати парадигму видів письменників, творчим простором яких є культурне перехрестя, беручи до уваги низку чинників, серед яких інваріантними є приналежність авторів до постколоніального дискурсу, причини їхньої міграції, а також їхня мовна та культурна самоідентифікація.

Методи. Використання культурно-історичного методу зумовлене необхідністю усвідомити закономірності становлення мультикультурної прози в контексті соціально-історичного розвитку. Порівняльно-типологічний метод застосовано з метою дослідження типології письменників «культурного пограниччя». Особлива увага в процесі дослідження мультикультурної прози приділяється постколоніальним та імагологічним студіям, теоретичний апарат яких використовується під час аналізу характеру творчості письменників «культурного пограниччя». Імагологічний метод уможливує дослідження національних етнообразів, а також категорій своє/інше.

Результати. У нашій роботі окреслено стратегії ідентифікації та типологізації видів письменників, які створюють тексти на перехресті різних, а інколи й діаметрально протилежних культурних та літературних традицій. За фактом приналежності до постколоніального дискурсу письменники «культурного пограниччя» поділяються на: 1) власне постколоніальних письменників, які фактично є вихідцями з колишніх імперіалістичних країн; 2) письменників з амбівалентною ідентичністю, мультикультурність творчості яких не пов'язана з розпадом колоніальних систем або їхніми наслідками. Своєю чергою за фокусом уваги до «своєї» або «чужої» культури постколоніальні письменники поділяються на дві групи – мультикультуральних та інтеркультуральних. Натомість, розподіл амбівалентних письменників на дві категорії – гібридних та транскультурних – пов'язаний з причинами їхньої міграції.

Висновки. Дослідження творчості мультикультурних авторів є суттєвим викликом сучасності, адже в науковому дискурсі на сьогодні немає такої типології письменників «культурного пограниччя», яка б враховувала всі чинники, що впливають на природу творчості таких авторів. Розроблені нами критерії ідентифікації письменників «культурного пограниччя», а також типи міжкультурної взаємодії, репрезентовані в їхніх текстах, допоможуть у подальшому дослідженні творчості письменників, які розташовані на перехресті культурних та літературних традицій.

Ключові слова: постмодернізм, подвійна свідомість, «свій», «чужий», ідентифікація, перехідність, травма, пам'ять, авторська свідомість, ностальгічна свідомість.

TYPOLOGY OF “CULTURAL BORDERLINE” WRITERS

Lanova Viktoriia Volodymyrivna,

Postgraduate Student

Odessa I. I. Mechnikov National University

victoria.lanova.17@gmail.com

orcid.org/0000-0002-8448-3884

The dynamic and mobile nature of the modern world has its influence on the cartography of the creative space, within which a special place is occupied by the generation of new writers of the “cultural borderline”. Keeping the cultural codes inherited at birth, they produce a qualitatively new type of creativity which is more open to external circumstances and highly inclusive in terms of ideological orientations.

Purpose – to describe the paradigm of the types of writers whose creative space stands at the crossroads of different cultures. It is also worth mentioning that a number of factors, including the affiliation of authors to the post-colonial discourse, the background of their migration, and the writers’ linguistic and cultural self-identification should be taken into account.

Methods. The usage of the cultural-historical method is caused by the necessity to reveal the common factors of formation of multicultural prose in the context of social and historical development. The comparative-typological method is applied in order to study the typology of “cultural borderline” writers. In the process of studying multicultural prose special attention is paid to post-colonial and imagological studies, the theoretical apparatus of which is used while analysing the nature of the creativity of “cultural borderline” writers. The imagological method provides an opportunity to study the national ethno-images, as well as the categories of self/other.

Results. The present paper outlines strategies for identification and typology of writers who create their texts at the crossroads of different, and sometimes diametrically-opposed, cultural and literary traditions. According to the fact of their belonging to the post-colonial discourse, the “cultural borderline” writers are divided into: 1) post-colonial writers who in fact come from former imperialist countries; 2) writers with an ambivalent identity, the multiculturalism of their creativity is not connected with the dissolution of colonial systems or its consequences. In turn, according to the focus of attention on one’s “self” or “alien” culture, postcolonial writers are divided into two groups – multicultural and intercultural ones. Meanwhile, the division of ambivalent writers into two categories – hybrid and transcultural ones – is related to the reasons for their migration.

Conclusions. The study of creativity of multicultural authors poses challenges to researchers. The modern scientific discourse has witnessed a problem associated with the lack of comprehensive typology of “cultural borderline” writers that would take into account all the factors affecting the nature of their creativity. The criteria developed for the identification of “cultural borderline” writers, as well as the types of intercultural interaction that arise in their texts, will help in the further study of their works, created at the crossroads of cultural and literary traditions.

Key words: postmodernism, double consciousness, “self”, “alien”, identification, transitivity, trauma, memory, author’s consciousness, nostalgic consciousness.

1. Вступ

Мультикультурні письменники все частіше привертають увагу не лише літературознавців, а й пересічних читачів. Сучасний мобільний світ, який дає змогу вільно перетинати кордони не лише сусідніх держав, але й долати відстані, що розділяють цілі континенти, наряду з демократичними рухами за свободу та права різних меншин, науково-технічним прогресом, який наближає людство до нового етапу розвитку, ставить перед письменниками нові завдання та кидає нові виклики. Автори «культурного перехрестя» не можуть не реагувати на процеси, що відбуваються в дефрагментованому постмодернізмі світі. Вони намагаються відшукати нові цінності та орієнтири, які слугували б моральним компасом їхнім читачам. Активно використовуючи як модерністські, так і постмодерністські техніки письма, серед яких домінуючими є фрагментарність оповіді, інтертекстуальність, просторово-часові зсуви, введення

в текст гібридних персонажів та фігури ненадійного оповідача, автори створюють унікальні тексти, що являють особливий інтерес для дослідження.

У науковому дискурсі існує ціла низка термінів, які використовують для визначення письменників так званого «культурного пограниччя». Серед них насамперед можна виділити такі поняття, як «мультикультурний письменник», «інтеркультуральний письменник», «письменник змішаної ідентичності», «гібридний письменник», «дефісний письменник» або «бікультурний письменник». Однак, як зазначає І. Сидоркіна, з думкою якої ми погоджуємося, подібні поняття «є менш вдалим, адже вони вказують на плюралізм культур, що становлять одну особистість, але не відображають їхньої взаємодії» (Сидоркіна, 2015: 74). Водночас українська дослідниця вважає за доречне виділити три категорії мультикультурних письменників – це «письменники-мігранти, які через певні обставини назавжди покинули батьківщину та вкоренилися в чужій країні; постколоніальні письменники та письменники, що належать певній національній діаспорі; «гібридні» письменники, які є транскультуральними не за обставинами, а за власним вибором і бажанням» (Сидоркіна, 2015: 74). **Актуальність дослідження** полягає в нагальній потребі провести чітке розмежування між термінами, що застосовують у разі дослідження іміджів письменників «культурного пограниччя». **Мета дослідження** – окреслити критерії ідентифікації письменників, творчим простором яких є культурне перехрестя. Досягнення поставленої мети потребує вирішення низки **завдань**. У нашій роботі ми маємо, по-перше, визначити відмінність таких понять, як «мультикультурність» та «інтеркультурність»; по-друге, дослідити образ постколоніального письменника; по-третє, окреслити типологію письменників, творчість яких існує на перетині різних культурних та літературних площин; по-четверте, встановити типи міжкультурної взаємодії, які спостерігаються в творчості письменників «культурного пограниччя».

2. Проблема диференціації термінів «мультикультуралізм» та «інтеркультуралізм»

Варто зауважити, що складність викликає і сам термін «мультикультуралізм». Так, у сучасному літературознавчому дискурсі, окрім власне термінів «мультикультурний» та «транскультурний», усе частіше можна зустріти такий термін, як «інтеркультурний». Наприкінці 90-х років ХХ століття – на початку ХХІ століття теорія інтеркультурності прийшла на заміну мультикультуралізму, який виявився таким, що не може бути реалізований на практиці. На думку Н. Меєра та Т. Модуд, «інтеркультуралізм» є більш влучним терміном для опису ситуацій, що скалилися у сучасному глобалізованому суспільстві, аніж мультикультуралізм, оскільки він підкреслює взаємодію та участь громадян у спільних процесах, а не культурні відмінності та різні культури, що існують поруч одна з одною без обов'язкового контакту чи взаємодій. Інтеркультуралізм є еквівалентом взаємній інтеграції. Тоді як мультикультуралізм зводиться до відзначання відмінностей, інтеркультуралізм є процесом, спрямованим на досягнення взаємопорозуміння між представниками різних культур та пошуком спільної основи, яка допоможе стати людям більш інтегрованими у суспільство (Meer, Modood, 2012: 188. Переклад наш – В.Л.). Втім теорія інтеркультуралізму також має свої недоліки. Зокрема, дослідник В. Велш зазначає, що «концепція інтеркультуралізму навіть не намагається подолати традиційне уявлення про культуру, а просто доповнює її, щоб відреагувати на її проблематичні наслідки. Ця концепція реагує на таку обставину, що наявність різних культур неминуче призводить до міжкультурних конфліктів. Культури, які розуміються як острови, можуть тільки відштовхуватися один від одного, не визнавати, ігнорувати, наклепувати або боротися один з одним. Однак культури в такому випадку не можуть не лише порозумітися одна з одною, а й обмінюватися досвідом. Концепції не вдається досягти кореня проблеми. Вона не досить радикальна та має лише поверхневий, тобто косметичний характер» (Welsch, 1995: 39–40. Переклад наш – В.Л.). Погоджуючись з думкою дослідника, відзначимо, що теорія та практика мульти- та інтеркультуралізму нині дійсно втрачає актуальність. Динаміка сучасного світу без кордонів стирає географічні межі між державами та перетворює їх на фікцію. Натомість, у таких «зонах розмиття»

відбувається процес культурної гібридизації. З цієї причини більш доречно використовувати такі терміни, як гібридність та транскультурність, оскільки вони фіксують усю складність процесів, у межах яких виникає новий тип особистості – більш чутливої до зовнішніх коливань та світоглядних орієнтирів.

3. Класифікація письменників «культурного пограниччя»

З огляду на плюралізм дефініцій та термінологічну невизначеність вважаємо за доцільне запропонувати оновлену та актуальну класифікацію письменників «культурного пограниччя», яка б враховувала всі складності, що виникають у дослідників у разі вибору відповідного терміна для визначення природи творчості того чи іншого письменника (рис. 1, 2).

Рис. 1. Класифікація сучасної мультикультурної літератури

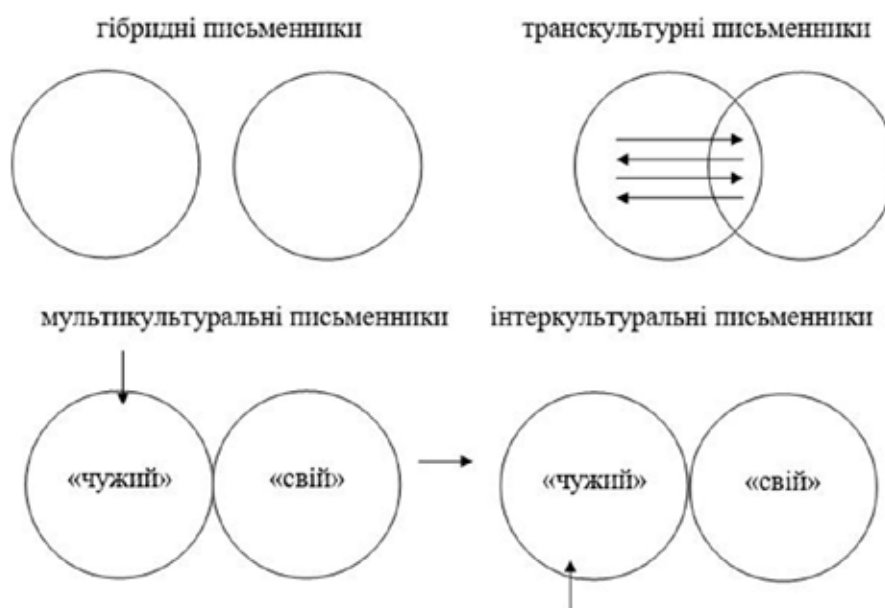

Рис. 2. Типи взаємодії культур/ідентичностей у творах мультикультурних письменників

3.1. Амбівалентні та постколоніальні письменники

За ознакою приналежності до постколоніального дискурсу авторів «культурного пограниччя» ми поділяємо на постколоніальних та авторів амбівалентної ідентичності. Постколоніальні письменники представляють літературу країн, які мали колоніальне минуле. Письменників з амбівалентною ідентичністю відрізняє відсутність постколоніального досвіду. Втім увага до питань самоідентифікації в умовах синхронного існування в полі декількох культур та осмислення амбівалентного положення індивіда є ключовим аспектом їхньої творчості.

3.2. Гібридні письменники

Першу підгрупу «амбівалентних письменників» становлять гібридні письменники. Здебільшого йдеться про мігрантів, які назавжди покинули одну країну і вкоренилися в новій. Незалежно від причин переїзду, такі письменники можуть бути схильні до відчуття ностальгії за втраченою домівкою, туги за батьківщиною та самотності. Проте вирішальною особливістю їхньої творчості є синтез «свого» і «чужого» в межах «третього простору». В точці перехрещення культур створюється образ рідної країни, який має гібридний характер. Це радше «уявна» батьківщина, конструкт, який виникає на сторінках романів з власних уявлень, фантазій, спогадів, які з часом зазнали певних деформацій. Зображення реалій може мати спрощено-умовний або навіть карикатурний характер. Перевагою гібридних письменників є «подвійне бачення», яке дає змогу з позицій «чужої» культури осмислити власне «свою», що, безсумнівно, сприяє розвінчанню національних стереотипів. Отже, процес взаємодії контактуючих культур відбувається таким чином: у результаті зустрічі культур і постійного обміну між ними відбувається гібридизація ідентичності. Межі між «своїм» та «чужим» розмиваються, внаслідок чого кожна зі сторін, що бере участь у подібному діалозі, збагачується. Кордони між культурами стираються, а натомість виникають універсальні елементи – на стилістичному, тематико-проблемному, культурологічному, світоглядному рівнях, що властиві будь-якій культурі світу. У такий спосіб формується якісно новий тип сучасної прози, яка завдяки відсутності в ній національних кліше і стереотипного бачення «чужої культури» привертає увагу максимально широкого кола читачів.

Саме до такої когорти письменників належить творчість сучасного британського письменника японського походження К. Ісігуро. Майбутній письменник, який, не досягнувши й шести років, разом з родиною покинув батьківщину та емігрував до Великобританії, є яскравим прикладом генерації письменників, які свідомо відмовилися від власної культурної спадщини разом з властивими їй нормами та правилами поведінки на користь чужої. Однак варто наголосити, що перші романи письменника, які дослідники умовно називають «японськими», перейняті смутком за втраченою домівкою та ностальгічним настроєм. Це насамперед перші два романи – «Прозорий серпанок над горами» («A Pale View of Hills», 1982) та «Художник хиткого світу» («An Artist of the Floating World», 1986). Дія цих романів відбувається переважно в Японії. Головні герої є носіями східного світогляду, втім особливості японського характеру письменник розкриває на тлі глобальних історичних подій. Принагідно зазначимо, що розкриття індивідуальної долі крізь призму великої історії є ключовою рисою сучасної мультикультурної прози. При цьому автор намагається не стільки збагатити свій текст етнокультурними стереотипами (замість них автор вживає поняття, знайомі пересічному європейцю), скільки прагне показати універсальність загальноприйнятих істин. Японія в ранніх творах письменника радше нагадує уявну домівку, спогади про яку разом з валізою в дитинстві прихопив майбутній письменник. Так, неодноразово у своїх інтерв'ю К. Ісігуро наголошував, що саме бажання зберегти спогади про рідну домівку підштовхнули його взятися за перо. Втім у наступних романах автор намагається відійти від приписуваної йому ролі етнічного японця та створює наднаціональну філософську прозу, що демонструють його останні на сьогодні романи – «Похований велетень» («The Buried Giant», 2015) та «Клара і Сонце» («Klara and the Sun», 2021).

3.3. Транскультурні письменники

Другу підгрупу «амбівалентних» письменників становлять транскультурні автори, які, на відміну від інших письменників культурного пограниччя, вибрали іншу країну і мову, керуючись власним бажанням. Їхня культурна пограничність зумовлена не життєвими обставинами, а є результатом особистого вибором письменника. Це митці, які свідомо вибрали для своєї творчості іншу мову, бо інша мова та культура стали їм значно ближчими. Серед транскультурних письменників варто виділити дві окремі категорії – монолінгвальні, які пишуть винятково мовою чужої країни, та «дефісні» письменники-білінгви, які створюють твори двома мовами – рідною та запозиченою. І. Сидоркіна, своєю чергою, зазначає таке: «Творчість транскультурних письменників є маловивченою та цікава дослідникам насамперед тим, як ці письменники себе ідентифікують, яке місце посідають у культурі та літературі обох країн тоді, коли на них не тисне стереотип мігранта або представника діаспори» (Сидоркіна, 2015: 74). Саме до такої групи письменників належить німецько-японська письменниця Й. Тавада, яка після переїзду до Німеччини не відмовилась від рідної мови, а стала писати двома мовами.

Творчість письменниці зацікавила багатьох дослідників крос-культурної літератури. Так, Д. Слеймейкер зазначає, що Й. Тавада є «однією з найважливіших сучасних письменниць у контексті не лише японської та німецької літератури, а світової загалом» (Слеймейкер, 2020: 1. Переклад наш – В.Л.). Письменниця у своїх творах свідомо дистанціюється від стереотипізації японського національного характеру, перетворюючи протагоністів на номадів, ідентичність яких є відкритою до трансформації та зовнішніх чинників. Слід також зазначити, що у своїй творчості Й. Тавада значну увагу приділяє актуалізації питань національної ідентичності та крос-культурної взаємодії, порушує проблеми дихотомії «свій – чужий». Комунікативна успішність сучасного діалогу культур значною мірою визначається тим, як будуть реалізовані ресурси толерантності у ставленні до «іншого», «чужого». Формування нової ідентичності через осмислення категорії «чужого» можна прослідкувати в таких романах Й. Тавади, як «Мемуари білих ведмедів» («Etüden im Schnee», 2016) та «Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів» («Yōgisha no yakō ressha», 2002). Таким чином, у рамках творів транскультурних письменників культури вступають у своєрідну взаємодію, накладаються одне на одну крізь літературне «решето» та утворюють новий або «третій» простір у рамках художньої парадигми, який є уособленням зовсім іншого погляду на глобалістські та уніфікаційні процеси.

3.4. Постколоніальні письменники

Друга група мультикультурних митців представлена постколоніальними письменниками, що є переважно вихідцями з колишніх колоній, та письменниками, що належать певній національній діаспорі. Своєю чергою постколоніальних письменників можна розділити на дві підгрупи – мультикультуральні та інтеркультуральні письменники. Принципова відмінність першої підгрупи від другої, на думку К. Сарменто, полягає в тому, що «мультикультуралізм перш за все цікавиться категорією чужого або іншого й тим, що потрібно знати про неї, тоді як інтеркультуралізм зосереджується на категорії свого, ставлячи під сумнів свою ідентичність лише у процесі зіставлення з іншою» (Sarmiento, 2014: 610. Переклад наш – В.Л.). Таким чином, мультикультуральні письменники у своїх творах перш за все досліджують способи культурного реімпорту «чужої» культури, коли «своє» перетворюється на «чуже». До цієї підгрупи можна зарахувати творчість С. Русді, В. Найпола. Натомість інтеркультуральні письменники більш зосереджені на переосмисленні власної культури або ідентичності, втім радше на тематично-проблемному рівні. Проблематика творчості таких письменників, напевне, буде відрізнятися акцентуванням на питаннях расової нерівності, боротьби за свої права у суспільстві. Серед інтеркультуральних письменників насамперед треба виокремити творчість Дж.М. Кутзеє, З. Сміт, Б. Еварісто, О. Вуонга, В.Т. Нгуєна.

4. Висновки

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що принципова відмінність між мультикультуралізмом та інтеркультуралізмом полягає в перспективі сприйняття культур. Тоді як мультикультуралізм

наполягає на інклюзивності світоглядних цінностей різних національностей та культур, інтеркультуралізм допускає неможливість подолання розбіжностей, які виникають у процесі міжкультурного діалогу. У літературному дискурсі це означає, що мультикультурні письменники розглядають свою культуру крізь призму іншої, натомість інтеркультуральні демонструють, яким чином чужі культури вступають у діалог зі своєю культурою та чинять вплив на останню.

Запропонована нами типологія письменників «культурного пограниччя» намагається врахувати всі нюанси та примирити розбіжності, що виникли в науковому дискурсі. Так, ми вважаємо доречним розділити письменників «культурного пограниччя» на: 1) постколоніальних авторів та 2) письменників з амбівалентною ідентичністю. На основі різних типів міжкультурної взаємодії, що спостерігається в творчості таких авторів, постколоніальних письменників було розділено на: а) мультикультуральних та б) інтеркультуральних. Письменників з амбівалентною ідентичністю представляють: а) гібридні та б) транскультурні.

У творчості письменників «культурного пограниччя» загалом ми виділяємо чотири типи взаємодії: 1) обмін категоріями «своєї» та «чужої культури» без формування спільного міжкультурного простору (гібридні письменники); обмін категоріями «своєї» та «чужої» культури в точці взаємного дотику культур з подальшим формуванням «третього простору» (транскультурні письменники); 3) критичне осмислення «своєї» культури крізь призму «чужої» (мультикультуральні письменники); 4) діалогічний характер відносин категорій «свого» та «чужого» з подальшим впливом на сприйняття рідної культури.

Типовим героєм мультикультурної літератури є носій гібридної або перехідної ідентичності, якого частіше за все ототожнюють з образом самого письменника. Йдеться про особливий тип самосвідомості, в якому поєднуються культурні коди «свого» та «іншого» етносу. Яскравим прикладом такого синтезу виступає творчість Й. Тавади та К. Ісігуро, які органічно комбінують японську філософію з європейською раціональністю та почуттям власної гідності.

Література:

1. Сидоркіна І. Поняття «гібридний письменник»: культурна самоідентифікація сучасних япономовних транскультуральних письменників. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та література*. 2015. Вип. 1. С. 71–76.
2. Meer N., Modood T. How does Interculturalism Contrast with Multiculturalism? *Journal of Intercultural Studies*. 2012. Vol. 33, No. 2. Pp. 175–196.
3. Sarmento C. Interculturalism, multiculturalism, and intercultural studies: Questioning definitions and repositioning strategie. *Intercultural Pragmatics*. 2014. Vol. 11(4). Pp. 603–618.
4. Slaymaker D. Tawada Yōko: On Writing and Rewriting. Lexington Books, Lanham MD, 2020. 283 p.
5. Welsch W. Transkulturalität – Zur veränderten Verfasstheit heutiger Kulturen. *Migration und Kultureller Wandel*. 1995. Vol. 45. S. 39–44.

References:

1. Sydorkina, I. (2015) Poniattia «hibrydniy pysmennyk»: kulturna samoidentyfikatsiia suchasnykh yaponomovnykh transkulturalnykh pysmennykiv [The concept of the «hybrid writer»: cultural self-identification of contemporary Japanese transcultural writers]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Skhidni movy ta literatura*. Vol. 1. Pp. 71–76 [in Ukrainian].
2. Meer, N., Modood, T. (2012). How does Interculturalism Contrast with Multiculturalism? *Journal of Intercultural Studies*. Vol. 33. No. 2. Pp. 175–196.
3. Sarmento, C. (2014). Interculturalism, multiculturalism, and intercultural studies: Questioning definitions and repositioning strategie. *Intercultural Pragmatics*. Vol. 11(4). Pp. 603–618.
4. Slaymaker, D. (2020). Tawada Yōko: On Writing and Rewriting. Lexington Books, Lanham MD. 283 p.
5. Welsch, W. (1995). Transkulturalität – Zur veränderten Verfasstheit heutiger Kulturen. *Migration und Kultureller Wandel*. Vol. 45. S. 39–44.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2023
The article was received 19 July 2023